

зберігається до травня та ймовірно буде лишатися актуальним у наступні роки.

Отже, супутникова моніторингова інформація є ефективними інструментами підвищення ефективності виявлення та оцінки просторового розвитку деградаційних процесів та опустелювання в результаті не тільки водної, але й вітрової ерозії, що забезпечить планування, прогнозування та

Тараріко О.Г., *д.с.-г.н., академік НААН*

Ільєнко Т.В., *к.с.-г.н.*

Кучма Т.Л., *к.с.-г.н.*

Білокінь О.А.

*Інститут агроекології і природокористування НААН
м. Київ*

ОХОРОНА МАЛИХ РІЧОК В ЕРОЗІЙНО НЕБЕЗПЕЧНИХ АГРОЛАНДШАФТАХ

За супутниковими даними (1982-2019рр.) температура на території України в порівнянні з середньою багаторічною підвищилась на 1,5–2,0°C. Якщо такі темпи зростання температурного режиму збережуться, то, як за супутниковими даними так і за кліматичними моделями, прогнозується, що до 2050 р. температура може додатково підвищитися в зоні Полісся на 1,2-1,9°C, Лісостепу 1,5-2,0 і Степу 2,0–2,5 °C. Зрозуміло таке суттєве потепління клімату значно вплине на екологічний стан зональних агроландшафтів в т.ч. земельні, водні і біологічні ресурси. У багатьох регіонах земної кулі в процесі кліматичних змін спостерігаються не лише підвищення температури та зміни кількості опадів, але й посилення зливового характеру опадів [1]. У результаті особливо вразливими до кліматичних змін стають ерозійно небезпечні агроландшафти. Збільшення площ посіву таких ерозійно небезпечних культур як кукурудза та соняшник, переміщення їх у зону Полісся, ґрунти якої мають низьку протиерозійну стійкість, створить умови для інтенсифікації неконтрольованого прояву водної ерозії. У результаті

спостерігатиметься падіння родючості ґрунтів та зниження продуктивності агроєкосистем. У зоні особливо високого екологічного ризику опиняться такий важливий елемент агроландшафту як малі річки, які і зараз потребують запровадження заходів з покращення їх екологічного стану. Стан малої річки є індикатором екологічного стану агроландшафту, в межах якого, як правило, формується її гідрологічні умови. Особливо небезпечними процесами у цьому відношенні є замулення русел продуктами ерозії, погіршення якості води, що є наслідком нераціонального ведення господарської діяльності, як в межах заплав малих річок, так на їх площі водозбору. Спостерігається забруднення водних джерел не лише пестицидами та залишками добрив, але й в межах селітебних територій побутовими відходами.

На території України нараховувались понад 63,0 тисяч малих річок, а сумарна їх довжина становила 185,0 тис.км [2]. Близько 90% їх водозбірних басейнів знаходиться в межах сільськогосподарських ландшафтів. Отже, незадовільний їх стан тісно пов'язаний з агропромисловою діяльністю, в т.ч. високою розораністю сільськогосподарських угідь та низьким рівнем застосування природоохоронних, в т.ч. протиерозійних заходів. Дослідження, виконані в зоні Полісся Інститутом водних проблем і меліорації, показали, що з 32 обстежених малих річок екологічний стан більше половини з них оцінено як поганий, або дуже поганий, що є наслідком зниження рівня ґрунтових вод, в цілому зниження водності, а також в ряді випадків спрацювання торфового горизонту в результаті сільськогосподарської діяльності на їх заплавах [3].

Але основними чинниками деградації малих річок в зонах Лісостепу та Степу безумовно все ж залишаються інтенсивні ерозійні процеси на території водозбірного басейну [4]. Відновлення та вирішення проблеми екологічного стану малих річок в більшості випадків потребує значних фінансових витрат на розчищення, поглиблення русел, відновлення природного живлення та запровадження системи протиерозійних заходів. Все це вимагає відповідного корегування структури ерозійно небезпечних агроландшафтів і систем землекористування, в бік зменшення агротехногенного навантаження, підвищення їх протиерозійної стійкості шляхом застосування комплексу ґрунто- та

водоохоронних заходів. Насамперед необхідно перейти від прямокутної до контурно-ландшафтної організації території водозбірного басейну, диференційованого використання орних земель в залежності від ступеня їх еродованості, консервації змитих ґрунтів з метою природнього їх відновлення, удосконалити систему управління поверхневим стоком шляхом проектування системи лісо- і лукомеліоративних заходів, а також створення вздовж річки водоохоронних зон. За необхідності боротьби з яружною ерозією в межах водозбірного басейну проектується гідротехнічні заходи, в т.ч. земляні водозатримуючі вали різних типів, та заліснення прияружних територій. Важливе значення в цьому відношенні має запровадження на всій водозбірній території агротехнічних протиерозійних заходів в т.ч. ґрунтозахисних сівозмін, технологій обробітку ґрунту та створення польової гідрологічної мережі з метою безпечного відводу поверхневого стоку під час зливових опадів.

Впровадження вище перерахованих заходів на водозборі малих річок сприятиме підвищенню протиерозійної стійкості агроландшафтів і в умовах зливових опадів та швидкого танення снігу, що створить умови для відновлення природнього стану малих річок, збереження ландшафтного і біотичного різноманіття ерозійно небезпечних агроландшафтів та підвищенню продуктивності агроecosystem.

Сучасні соціально-економічні перетворення, зокрема децентралізація управління, підвищення ролі сільських об'єднаних громад в управлінні природними ресурсами своєї території, створюють нові перспективи щодо їх охорони і раціонального використання, в т.ч. малих річок, адаптації до потепління клімату та збереження ландшафтного різноманіття.

Важливим інструментом удосконалення ґрунто- та водоохоронної структури агроландшафтів і систем землекористування є консолідація земель, яка визначається як сукупність заходів з корегування структури, шляхом координації дій між власниками, користувачами земель та органами місцевого самоврядування з метою усунення існуючих недоліків у сфері природокористування та економічної ефективності [5].

Зважаючи на важливість охорони земель і водних ресурсів, в т.ч. малих річок для сталого розвитку територій, своєчасної адаптації до змін клімату, протидії процесам опустелювання доцільно розробити та реалізувати за державної підтримки відповідні регіональні програми, у

виконанні яких мають прийняти участь і відповідальні місцеві органи самоврядування.

Необхідно зауважити, що нині функції державного нагляду (контролю) в частині дотримання земельного законодавства, в т.ч. використання та охорони земель виконує Державна служба з питань геодезії і картографії. Реальний стан справ, щодо раціонального використання і охорони земель, особливо сільськогосподарського призначення, вказує на те що процеси ерозійної деградації земель набувають все більшого просторового поширення. Все це вимагає інформаційного і консультативного удосконалення охорони земель, особливо сільськогосподарського призначення від деградації та опустелювання. Тому актуальним є на базі державної установи Інститут охорони ґрунтів при відновленні діяльності Мінагрополітики (передбачається) створити департамент Моніторингу, землеустрою, охорони земель від деградації та опустелювання.

Функції охорони малих річок віднесено до компетенції Держводагентства. Тому доцільним є удосконалення міжвідомчої координації дій щодо інтегрованого управління земельними і водними ресурсами в ерозійно небезпечних агроландшафтів.

Об'єднання ресурсів центральних органів управління, створення регіональних програм з відтворення і охорони малих річок сприятиме досягненню цілей сталого розвитку сільських територій, адаптації до змін клімату та збереження ландшафтного різноманіття.

Список використаних джерел

- 1.Зубов О.Р. Вплив змін клімату на дощову ерозію ґрунтів та алгоритм його прогнозування// Таврійський науковий вісник, №111,2020р. – С. 231-244.
- 2.Малі річки України (Довідник). За ред. А.В. Яценка. – К.: «Урожай», 1991. – 289 с.
- 3.Яцик А.В., Пашенюк І.А., Гончак І.В., Басюк Т.О. Економічний стан басейнів малих річок Українського Полісся – Матеріали Міжн. наук.-практ. конференції «Природа для води», присвяченої Всесвітньому дню водних ресурсів 22.03. 2018, Київ. – С.73–74.
- 4.Гофман М., Козицький О., Шевченко А. Оцінка ерозійних процесів в руслі р. Суха Згар. - Матеріали науково-практичної конференції присвяченої дню води. – К.: Інститут водних проблем і меліорації 2015. – С. 50–52.
- 5.Попов А.С. Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення через механізми консолідації // Економіка АПК, №4, 2018 – С. 28–33.